

**«МАНАС» ЭПОСУНДАГЫ ТОЛЕРАНТТУУЛУК ИДЕЯСЫ, ИНСАНДЫ
ТАРБИЯЛООДОГУ РУХИЙ-АДЕПТИК МААНИСИ**

**ИДЕЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ЭПОСЕ «МАНАС», ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ
ЗНАЧЕНИЕ В ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ**

**THE IDEA OF TOLERANCE IN THE EPIC "MANAS", SPIRITUAL AND MORAL
SIGNIFICANCE IN THE UPBRINGING OF THE INDIVIDUAL**

Аннотация: Эл аралык кызматташтыктын таламдарына ылайык, инсандар, жамааттар, улуттар адамзат коомчулугунун маданиятын жана плюрализмдин таануу жана урматтоосу өтө маанилүү. Сабырдуулук – бул маанилүү принцип гана эмес, ошондой эле тынчтыктын жана бардык элдердин социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн зарыл шарты. Толеранттуулукка тарбиялоо салттары ар бир улуттун маданиятындагы өзгөчө баалуулуктар экендигин кыргыз элинин маданиятынан, өзгөчө эпикалык мурастарынын мазмунунан байкалат. Бул эпикалык мурастын мазмунунда башкалардан жабыр тартсаң да сабырдуулук, чыдамкайлык, көтөрмөдүүлүк менен жооп кыл деген тигиштик берилген. Элдик эпикалык мурастар коңшулар, бир туугандар жана башка элдер менен ынтымак-ырашкерликте болууга умтулуу турмуш башаты катары ачыкталат. Кыргыз жана башка элдердин инсандар ортосундагы ынтымак, достук, өз ара сыйымдуулук, бир туугандык мамилелер менен бир катарда коюлат. Бул макалада кыргыздардын эпикалык мурасында инсанды толеранттуулукка тарбиялоо багытындагы педагогикалык идеялар, өзгөчөлүктөр талдоого алынды.

Аннотация: В интересах международного сотрудничества очень важно, чтобы отдельные лица, сообщества, нации признавали и уважали культуру и плюрализм человеческого сообщества. Толерантность является не только важным принципом, но и необходимым условием мира и социально-экономического развития всех народов. Из культуры кыргызов, особенно из содержания их эпического наследия, видно, что традиции воспитания толерантности являются особой ценностью в культуре каждого народа. Содержание этого эпического наследия дает представление о том, что, даже если вы страдаете от других, реагируйте с терпением, терпением, терпимостью. В народно-эпическом наследии стремление быть в согласии с соседями, братьями и другими народами раскрывается как начало жизни. Согласие, дружба, взаимная терпимость и братские отношения между кыргызами и другими народами ставятся на одну линию. В

данной статье проанализированы педагогические идеи и особенности в направлении воспитания человека к толерантности в эпическом наследии кыргызов.

Abstract: In the interests of international cooperation, it is very important that individuals, communities, and nations recognize and respect the culture and pluralism of the human community. Tolerance is not only an important principle, but also a necessary condition for peace and socio-economic development of all peoples. From the culture of the Kyrgyz, especially from the content of their epic heritage, it is clear that the traditions of tolerance education are a special value in the culture of each nation. The content of this epic legacy gives the idea that even if you suffer from others, react with patience, patience, tolerance. In the folk epic heritage, the desire to be in harmony with neighbors, brothers and other peoples is revealed as the beginning of life. Harmony, friendship, mutual tolerance and fraternal relations between Kyrgyz and other peoples are put on the same line. This article analyzes pedagogical ideas and features in the direction of educating a person to tolerance in the epic heritage of the Kyrgyz.

Негизги сөздөр: эпос; кыргыз; биримдик; инсан; гуманизм; адеп-ахлак; кечиримдүүлүк; токтоолук; чыдамкайлык; толеранттуулук; акылман; тарбия; элдик оозеки чыгармачылык;

Ключевые слова: эпос; киргиз; единство; личность; гуманизм; мораль; прощение; спокойствие; терпение; толерантность; мудрость; воспитание; устное народное творчество;

Keywords: epic; Kyrgyz; unity; personality; humanism; morality; forgiveness; calmness; patience; tolerance; wisdom; education; oral folk art;

Азыркы мезгилдеги ааламдашуу доорунда, гумандашуунун учурунда маданий-интеллектуалдык баалуулуктардын улам жаңы парадигмалары жаралууда. Мындай шартта «Манас» эпосу баш болгон кыргыз элдик оозеки чыгармаларындагы гуманисттик идеялар системасын нйрөннн, учур талабына шайкеш келген аксиологиялык ченемине астейдил мамиле жасап, иликтөө, көңүл буруу зарыл.

«Толеранттуулук» термини латын тилинен алынган, *tolerantio* орусча «терпение», «снисходительность», кыргызча «сабырдуулук», «чыдамкайлык», «көтөрмөдүүлүк» деген маанилерди туюнтуп, адамдардын улутуна, тнсннө, динине жана кайсы жердик экендигине карабастан бири-бирине карата адептүүлүк, сабырдуулук менен мамиле жасоого алып келгнчн сапат болуп саналат [2].

«Сабырдын тнбн сары алтын», «Саргара кнтсөң, кызара бөртөснң», бул улуу сөздөр кыргыз элинин тарыхында сыналган, сабырдуу болууга нндөгөн кыргыз акыл-оюнун эң башкы туундусу болуп келген. Байыркы көчмөн кыргыз калкынын сабырдуулугу эчен кылымдардын элегинен өтнп, башка элдин маданиятын жерибей ынтымакта жашап, таатал тагдырдын сыноосуна көтөрмөдүүлүк менен мамиле жасап, далай кыйынчылыктарды жеңип, улуттук өзгөчө бир касиет катары бааланып, улуттук мнөзднн ажырагыс атрибуту катары сыналды. Сабыр – турмушта кездешгнчн ар тнрднн кыйынчылыктарга туруштук бергн болуп саналат. Ошондой эле ылайыксыз сөздөргө, пайда болгон азап-кайгыга такаатсыздык кылбай, чыдамдуу болуу сабырдуулукка жатат.

Бнгнннн кнндө жаш муундарды толеранттуулукка тарбиялоодо кыргыз элинин жалпы адамзаттка тиешелнн болгон руханий казынасы «Манас» эпосунда чагылдырылган көп кырдуу идеялардын маанисин өздөштүргнннун мааниси өзгөчө. Айкөл Манастын тнзгөн улуу кыргыз меритократиялык бийлиги эркин демократиялуу жашоого умтулган,

Манастын туусунун астына баш калкалап, конфедеративднн мамлекетке биригннгө ниеттенген, башка элдерден запкы тарткан, зомбулук көргөн тили, дили башка элдердин, тнрднн улуттардын биригннгснн шарттады. Эпосто байыркы кыргыздардын башка улуттар менен карым-катнаштары, соодагерлик байланыштары Улуу Жибек жолуна тиешелнн топонимдердин дээрлик бардыгы эскерилип, Манастын кошунундагы башчылардын ысымдары аркылуу Улуу кыргыз каганатына бириккен тнрднн элдердин жалпылыгын, ынтымагын көрө алабыз. Айкөлднн кошунундагы элдердин арасында теги боюнча тнрк же такыр эле башка топтогу, калмак, манжу мангул, ж.б. элдердин өкнлдөрн дагы болгон. Мисалы: алтайлык калмактар манжулук калмактарга кол салаарда, манжулук калмактын өкнлн Шакум кыргыздардардан жардам сурап, жамаатташ, кызматташ тууган болууну сунуш кылат. Кыргыздар бул сунушун кабыл алып, манжулуктар Манастын тарабына өтнп, кыргыздар менен коңшулаш тууган болуп, кара токо деген ат менен өзннчө бир урууга айланат. Эпосто кыргыздар башка улуттун элдери менен биримдикте улуу жеңиштерге жетишет. Манастын сабырдуулугу жалаң гана анын эрктннлгтннн көрсөткнчн эмес, анын аракетинин максималдуу максатка ылайыктуулугунун жана адамдарга гумандуу мамилесинин өбөлгөсн катары каралган.

«Көкөтөйднн ашы» салттуу, туруктуу эң көлөмднн, тнпкн маани-мазмуну терең окуялардын бири. Өткөрнлгөн аштын мааниси кыргыздын улуттук спорттук оюндарында эмес, ар тнрднн чыр-чатакка, зордук-зомбулукка дуушар болгон тополоңдуу жоокердик заманда канаатташ жашаган коңшу элдерди тыягы Алтай менен Каңгайдан, быягы Кырым менен Урумдан, тиги жагы Ооган, Ирандан, Индостандан, чыгышы Бээжин, Кебез-Тоодон, батыш жагы Оролдон, бери жагы Нргөнч менен Букардан, Анжыян, Алайдан, Сары-Аркадан алыскы-жакынкы жашаган калкты төгөрөктнн төрт бурчунан мейманга чакырып, айтылуу Каркыра жайлоосунда меймандостук менен андан ары жылуу мамилеге өтнн, душмандыкты жоюу, мурунку мнчнлнштнктөрдн ондоого, көтөрнмдннлнк менен мамиле жасоого, тынчтыкта, коопсуздукта, эркин жашоону өздөштнрннгө багытталган, ынтымакты чыңоону көздөгөн улуу, пейили тоодой бийик ак калпак кыргыз элинин улуттар аралык толеранттуулукка умтулушунда жатат. Эпосто мазмуну боюнча көп маданияттуу, ар тнрднн улуттардын өкнлдөрн менен коопсуздукта, тең укуктуу шарттарда, эркин, жанаша жашай билнн жөндөмдннлгтн негизги баалуулуктардын бири. Мындай идея инсандын көп маданияттуу чөйрөдө кызматташуу, баарлашуу, кылдат алака-катышка өтнн маданиятын калыптандырууга, толеранттуулукка тарбиялоого өбөлгө тнзгөн улуу чакырык.

«Манас» эпосунда кечиримдннлнк дагы эң башкы касиет катары каралып, инсандын жашоо-тиричилигинин тнп пайдубалында жата турган моралдык сапаттардын бири катары бааланат. Эпикалык чыгармада баскынчылык менен Чнй өрөөннн бийлеп турган кытай каны Орго болгон. Манастын ата журтун баскынчылык кылган душмандардан бошотуп алуу нчнн келатканын уккан Орго кан, Илебин, Кеймен шаага кабар берип, кол курайт. Согушта Орго кан көк жал Манастын колунан набыт болуп, эли жеңилет. Оргонун аялы казактын кызы болгон.

«Кара эместир , кандыр го,

Мынча ааламды терметкен

Касиеттнн жандыр го» [6. 181] – деп, жакшылыктан нмут нзбөй, көсөмднк жайын билгизип, казыналык коргондон окшош он ат, эки араба алтын зарын тартуу алып, жанына эки уулун жана казактын улуу жнзннөн чыккан увазири Ыраманды, анын уулу

Каратайды ээрчитип кан Манаска барып, домбурасынын кулагын тнздөп толгоп, кннгө салып:

Уруш кылдым мен дагы
Урматына канымдын,
Амандыгын тиленем,
Аманат кара жанымдын.
Өткөрдн алтын зарыны
«Өлтнрсөң мен турупмун,
Өтннп көп сураймын
Эки уулумдун жаныны!» [6. 184]

Абакеси акылман Бакай баа берип: «Акын экен бакыр! » –дейт. «Жакшынын ачуусу бар, кеги жок» - деген нусканы туу тутуп Айкөл Манас Санамкнлдн байкоо менен снйлөгөн жакшы адам экенин туюп, балдарынын кннөөснн кечет. Сабырдуулук, кандай гана кыйынчылыктарга дуушар болбосун, кырдаалга акыл –эстнн баа бернн, келечекти көрө билнн, тереңден акыл-калчап, жети – өлчөп, бир – бир кесип дегендей, анан гана чечим чыгаруу айкөл Манас нчнн өзгөчө мааниге ээ болгон. Каратайдын акылынын зиректигин, сөзмөр, чечендигин, ар ишке жөндөмдннлнн баамдаган Манас аны Санамкнлдөн жигиттикке сурап алат. Кийин Каратай аты калып, Ырчыуул деген ылакап аты менен эл оозуна алынып белгилнн болот. Манастын айкөлднн башынан жоолашып келген элдер менен тынчтык мамиледе жашоону көздөп, баскынчылык кылган жоого кечиримдннлн менен мамиле кылып, толеранттуулукка чакырат. Кылымдык тажрыйбага каныккан эпикалык мураста кекти кечирнннн зарылдыгын баатырдын ушундай иш-аракети аркылуу нускалайт. Ата-бабаларыбыз сабырдуулук менен кечиримдннлнктн маанисин төмөнкнчө тншнндрншкөн. «Айкөлдн менен басылган иш, айкөлднктн пайда кылат. Бир пикир келишпестикти тынчтык менен бнннн шарт, тынчык артынан тынчтык келет». «Манаста» жеңген тарап, жеңилген тарапка толеранттуу мамиле жасады, Мунун өзн кыргыз элинин, анын аты өлбөс –өчпөс болгон Манастын айкөлднн, бийиктигин, толеранттуулугун даңазалап турбайбы. Эпостогу оң каармандардын жасаган жакшы, нускалуу иштери келечек ээси болгон жаш муундарды сабырдуулук менен ой жннртнп, токтоо, кечиримднн болууга, жакшылык кылууга тарбиялоодо таасири кнчтнн.

Эпикалык чыгармада Бакай кылымдык бай тажрыйбага ээ, турмуштук адеп-ахлактык, гуманисттик башталышты алып жнргөн, боорукер, мээримднн, чечкинднн, эрктнн, ийгилик алып келннчн, алдыга салса ак жолтой, караңгыда жол, капилеттен сөз, кыйчалыш мезгилде айласын тапкан, акылдуу ой жннртө билген чечен, даанышман, билгич, гуманист катары мннөздөлнп, эпикалык идеалдын жогорку деңгээлиндеги персонаж. Өзн биринчи катылган жоону жеңген элди толеранттуулукка чакырат: **«Союштан артык албаңар, Бннн душман, эртең эл, Бнлнннн салбаңар»** [5. 131]. Бакайдын акылмандыгы, алдын ала көрөгөчтнн, элдердин ынтымагын сактап, канатташ, тектеш элдер менен гана эмес, жоолашып келген элдер менен дагы тынчтык мамиледе жашоону көздөп, бири-бири менен согушуп, талоончулук менен байлыкка ээ болууга каршы туруп, кошунду каниет кылууга, сабырдуулукка чакырып, жеңилген жоонун жазыксыз пенделерине боор толгоп, зордукчулук, тебелеп-тепсеген нарксыз жорукка жол бербөөнн зарылдыгын эскертет.

Оозеки нравалык билим эпикалык чыгармадагы каармандардын жасаган иш-аракеттери аркылуу пайда болот жана чечмеленет. Энелик милдет, калкына кызмат

кылуу, анын татаал тагдырындагы оор мезгилдер Манасты Айкөл кылган Айкөлдүн асыл жары Каныкейдин образы аркылуу кеңири берилген. Эпикалык чыгарманын ыр саптарында «нүнлөгөндү улаган, чачылганды жыйнаган» деген салттуу формула көбүнчө манасчылар тарабынан Каныкейге арналат. Анын руханий сулуулугу болгон акылмандыгы, узчулук, сарамжалдык сапаттарынан тышкары сабырдуулук касиетине назар бурсак. Ал тагдырдын ачуу-таттуусун, ак-карасын чыдамдуулук, көтөрмөдүүлүк, токтоолук, сабырдуулугу менен жеңип, «Калк энеси Каныкей» деген сыймыктуу атка татыктуу болду. Эпосто Айкөлдүн жары, таянар кичин, нин куту эле болбостон эли-жери менен Манастын рухуна чексиз берилген идеалдуу аялдын образы катары сүрөттөлөт.

Манастын өлүмү жалаң Каныкейдин кайгысы эмес, жалпы кыргыздын трагедиясы болгон. Ал тургай манасчы «карагай ыйлап, тал ыйлап, караган журттун баары ыйлап» табият да кайгыга чөмүлдү деп сүрөттөйт. Ойной турган чагында, Ооматы келген маалында Айкөлдүн көзүн өтүп, сай-сөөгүн сыздап, айласын таппай, калайыктын туткасы болгон баатыры, өмүрлүк жубайынан айрылып кан-какшап турса дагы, Семетейдин келечегин ойлоп, сабырдуулугу, акылмандыгы, токтоолук менен алдыдагы кыйынчылыктарды баамдап, туюп, чыдамкайлык менен жеңүүгө белсенет. Кайран энең Каныкей Абыке, Көбөштүн кара ниеттүн арам ойлорунун ишке ашуусуна бөгөт коюп, Айкөлдүн арбагын сыйлап, аялдык ар намысын бийик сактап, карагаттай көзүнөн камчы бою жаш куюлуп, кең Талас менен коштошуп, арманы ташып, бооруна Семетейди кысып, Айкөлдүн тапкан Чыйырдыны алып менен төрктүн көздөй бет алат. Бул жол адамдын сабырдуулугун, көтөрмөдүүлүгүн, чыдамдуулугун сынаган таатал, Улуу жол болду. Каралуу Каныкейдин башка аргасы жок эле.

«Муңдашым келбейт тирилип,

Мынчалык боздоп нетейин!

– Бузулбас белди бек байлап,

Букарга тентип кетейин!» [7. 52] – деп, көк жалдан калган белекти сактап калуу ниетин болгон кичини нрөп, кайын энеси Чыйырдыны менен узак жолду басты.

«Оо, Каныкей кулунум,

Самаркан качсаң баштачы,

Сандалтпай мендей карыны

Ушул бир жерге таштачы» [7. 69] – деген Чыйырды эненин өтүнүгүн четке какты, айдалысына мингизип, Семетейди кошо көтөрүп алып жол тартты. Айдай жнүн киндин ысык аптабына какталып, таманы ташка тапталып, кең динийө тар болуп далай азаптуу жолду басып өтүп, киши көрбөс азапты көрүп, акыры Букарга жетти. Төрктүн жеткенде Ысмайылга Каныкей Айкөлдүн керээзи боюнча уулу Семетейди бала кылып берет.

Оозумду ачып өпкөнүм,

Көзүмдү ачып көргөнүм!

Канзааданын баласы

Каалап берген мен кандай? [7. 185]

Каныкей эне ниетин көк жалдан калган белекти инисине берүү, курсактан чыккан баланы бөлөктүн уулу - деп айтуу, тегин жашыруу канчалык оор болбосун, келечегинен нмнт нзбөй, сабырдуулук менен ой калчап, эне эмес, эже деген сөздүн угаарына кайыл болду. Семетей «оо динийө кеткен Манастын ата экенин тнк билбей» он экиге келгенче Ысмайылдын колунда тарбияланат. Белгилүү окумуштуу Советбек Байгазиев эпикалык

чыгармада Каныкей эне кнчкөн 12 жылды «УЛУУ МЕЗГИЛ» – деп белгилейт. «Анткени бул жылдар жөнөкөй гана баш калкалоо нчнн эмес, улуу максат нчнн, кыргыз мамлекетин кайра жаратуу нчнн келечектеги баатырды аман-эсен чоңойтуунун, өстүрүнүн жылдары эле. Мына ошон нчнн Каныкейдин Букарда жашаган мезгилин улуу мндөө нчнн улуу жашоо, улуу кнтнн, улуу сабыр жана улуу сагыныч десек жарашат» [3. 120]. Каныкей эненин образы кыргыздын келечеги нчнн душмандар тарабынан жасалган кордук, тоскоолдуктарга карабастан, көздөгөн максатын багындырууга, боштук кылып баш тартпастан, талыкпастык, туруктуулук, сабырдуулук менен толеранттуулуктун улуу нлгнснн көрсөттн.

Темиркан: «Семетейге алтын тажы кийгизип, алтын такка мингизип кан көтөрөйнн. Журт атасы болгондо токтолоор» - деп ойлоп, сегиз кан элге кабар жиберет. Бул кабарды уккан Каныкей эне алтымыш асый Тайторуну Семетейге төлгө кылып чапмак болду. Каныкей эненин образын ачууда узчулук өнөрнө басым жасалып, саяпкерлик өнөрн көмнскөдө калып калгандай туюлат. Саяпкерлик өнөр - сынчылык өнөрдн туу туткан, өтө кылдат туюмду, снйлөбөгөн жаныбардын тилин билген билгичтикти, кыраакылыкты, өзгөчө чоң сабырдуулукту, убакытты, мезгилди, чоң эмгекти талап кылган улуу өнөр. Саяпкери жарашса, кнлнккө канат бнткөндөй - демекчи, мыкты саяпкер кнлнктнн көөннн да табат. Каныкей сабырдуу мннөзн, чыдамкайлык мннөзн, саяпкерлик өнөр-билими менен Тайторунун «кнндө терин», «айда терин», «ачуу терин», «сасык терин» алып кннднр-тннднр талыкпаган мээнет менен суутуп, таптайт. Чыйырды эненин батасын алып, кокустан көрө албастар жолун торобосун, атын коргоп, келейин деп, чачын төбөсннө тнйнп, Сырбаранды айдалысына асынып алып, чубатууга келген сегиз кандын чабылчу аттарын сынап, Тайтору менен алты кнн тынбай, суу ичпей жарышчу аттарын байкады. Атасы Темиркандын каршы болгонуна карабай, Тайторуну төлгөгө чапты. Ысмайыл Семетейди чакырып, аты чыкса Манастап ураан чакырып кел, артта калса Каныкейди курмандыкка чалып кел - деп, жетимиш балбан кошуп жиберди. Каныкейдин ийининдеги жылаңач бала Ысмайылдын көкнтннсн менен Семетейдин келе жатканын айтты [7. 229]. Ошондо Каныкей эне көзгннн жашын мөнднрдөй жаадырып:

Алты сапар днрбннн
Аныктап кармап сунайын,
Алтоондо торум келбесе,
Аныктап кудай бербесе,
Алты торпок , кырк тайга
Сатып алган Актинте
Кынынан сууруп алайын,
Кый снбөөгө малайын,
Өзмдн өзм жарайын,
Уулумдан өлнм болгуча
Мен өзм өлнп алайын! [7. 238]

Санаасы сайлап бөлннп сабыры тнтпөй, а днннйө кеткен Айкөлднн арбагына жалынып, жанын кыюуга даяр болду. Бирок, сабырдуу мннөзн менен, акыл калчап, өзнн токтотуп, жетинчи жолу днрбннн дагы бир имерип салганда Тайтору желгенине жел жетпей, жетик чуркап, жети буудан соңунда келе жатканын көрдн. Кайран энең Каныкей Сырбаранды куру днрмөт от менен сунду эле, Сырбараң нннн эшиткен касиеттнн жаныбардын арышы аркардай керилип алдыга озуп чыкты. Ата журттун келечеги, ар-намыс нчнн тнркнн ой-толгоо менен санаага баткан психологиялык абалынын кеңири

берилиши каармандын образын дагы тереңдетип, анын мүнөзүн ого бетер курчутат. 12 жыл кыткан Улуу нмттнн оту жанып «Аман жнрсө кулунум Ойротту бузат», -деп кеткен, Кытай тоюн жеп кеткен –деп Каныкейдин санаасы тына тнштн. «Саргара жортсон, кызара бөртөснң», – дегендей Семетейди Ата Журттун Улуу жнгнн көтөрө турган уул катары тарбиялап, акылмандык, сабырдуулук чыдамкайлык сапаттары менен гумандуу жана адилеттнн максаттарды ишке ашырууга багытталган аракеттери Каныкейди чыныгы идеалдын нлгнсн катары көрсөтнп, руханий бийиктикте турган өлбөс-өчпөс классикалык образдын деңгээлине көкөлөтөт. Ал сабырдуулуктун жеткен чегин даңазалаган, улуттук аң-сезимде ой жнгнрткөн, жалпы адам баласына тиешелнн улуу , асыл моралдык сапаттарды алып жнргөн, эпостун идеялык мазмунун бийиктикке көтөргөн жаркын, маңыздуу образ.

Кыргыз элинин байыркы салттуу педагогикалык маданиятынын муундан-муунга уланып сакталышын, өннгншнн элдик оозеки чыгармачылыксыз элестетнгө болбойт. Элдик оозеки чыгармачылык, эч качан адабият эмес, адабияттын каражаты жалаң гана сөз. Ооба, фольклор адабиятка булак болуп бере алат, бирок элдик оозеки чыгармачылыктын каражаты башка, жалаң сөз эмес, жалаң текст эмес, ал музыка, мимика, сөзднн жуурулушунан турган синкреттнн текст. Элдик оозеки чыгармачылыктын адамдын аң-сезимине таасир этннсн жазма адабиятка караганда алда канча кнчтнн, анткени ал жандуу аткарылат. Улуу жазуучу Чыңгыз Айтматов «Манас» эпосунун бнгнннн кнндөгн мааниси жөнндө ой толгоп мындай дейт: «Манас» – өзнбнзгө өзнбнздн тааныткан улуу зат. «Манас» аркылуу биз өзнбнздн өзнбнз бекемдейбиз, ким экенибизди далилдейбиз жана келечекке көз таштайбыз. Ал ар бир урпак нчнн руханий кубат» [1].

Жыйынтыктап айтканда, эпостун мазмунунда тагдырдын берген сыноосун сабыр менен кабыл алуу, кандай кннлбөгөн кырдаал болбосун, кандай гана каран тнн тншпөснн, өзнн тутта билнн, өз башын корголотуп бийик адамкерчиликтен тайбоо, сезимдерин башкара билнн, кайраттуулук, чыдамкайлык, токтоолук менен бардык кыйын кезенди жеңе билнн өзгөчө баалуулук катары туюнтулган. Эпикалык мурасты анализдөө толеранттуулук тншнннгнн башкача айтканда сабырдуулук, кечиримдннлнк, боорукерлик, жакшылык, көтөрнмдннлнк, токтоолук чыдамкайлык сыяктуу толеранттуулуктун өзөгнн тнзп турган тншнннктөр маанилнн орунга ээ экендигин көрсөттн.

Инсанды сабырдуулукка, чыдамдуулукка, токтоолукка, көтөрнмдннлнккө ж.б. сапаттарга тарбиялоодо «Манас» эпосунда чагылдырылган аксиологиялык чөйрөнн өздөштнрнн, өзднк маданий-руханий днйнөгө айландыруу жалпы адамзаттын негизги милдети. Ошондуктан инсанды толеранттуулукка тарбиялоонун мааниси көп кырдуу, толеранттуулук жөнндө эпикалык чыгармаладагы мазмунду гана өздөштнрнн менен гана чектелбестен, гумандуу көз карашты калыптандыруу, өннктнрнн, толеранттуулук менен байланышкан педагогикалык процессти гумандаштыруунун гана шартында мнмкнн болот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

Айтматов, Ч.Т. Биз днйнөнн жаңыртабыз, днйнө бизди жаңыртат // -Фрунзе: Кыргызстан, 1988. С- 397 б.

Большой иллюстративный словарь иностранных слов. -М.: 2002, -с.787

Байгазиев С. Манастаануу. – Б.: 2022. – 496 б.

Кыргыз тилинин тншнднрмө сөздннг. II бөлнк. (редкол: А. Акматалиев ж. б.). - Бишкек:
«Аврсия Пресс», 2015. - 704 б.

«Манас» энциклопедиясы 1- том. – Бишкек, 1995.

Манас: Кыргыз элинин баатырдык эпосу. 3-китеп. С. Орозбаковдун варианты боюнча.

—

Б.: Кыргызстан, 1995. – 672 б.

Семетей: Баатырдык эпос. «Манас» эпосунун экинчи бөлннг: 1-китеп / С. Каралаевдин
варианты боюнча; – Б.: Турар, 2013. – 1432 б.